

بانک‌های توسعه‌ای: از پیدایش تا تکامل

هدف بانک‌های توسعه‌ای، هدایت سرمایه‌ها و تجهیز منابع مالی بلندمدت و کم هزینه برای اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی است.

می‌توان به بانک اعتبارات صنعتی بلژیک (۱۹۱۹)، بانک اعتبارات ملی فرانسه (۱۹۱۹)، بانک رهنی فنلاند (۱۹۲۴)، مؤسسه رهنی صنعتی مجارستان (۱۹۲۸)، بانک اقتصاد ملی لهستان (۱۹۲۱)، مؤسسه ملی ایتالیا (۱۹۳۱)، مؤسسه بازسازی صنایع ایتالیا (۱۹۳۳)، شرکت توسعه صنعتی بانکداران انگلستان (۱۹۳۰) و هرشل بانک هلند (۱۹۴۵) اشاره نمود.

در واقع، این بانک‌ها و بانک‌های تقریباً مشابه در سایر کشورهای اروپایی که آشکال تکامل یافته بانک‌های قرن نوزدهم اروپا بودند، بانک‌های توسعه‌ای محسوب می‌شوند. با این حال، بانکداری توسعه‌ای به نحوی منسجم‌تر، توسط بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه (International Bank For Reconstruction and Development) بعد از جنگ جهانی دوم، نظریه‌پردازی و حمایت گسترده‌تری شد. این بانک در اواخر جنگ جهانی دوم (سال ۱۹۴۴)، توسط کشورهای متفق و همزمان با ایجاد صندوق بین‌المللی پول تأسیس شد. گفتنی است، هدف اولیه تأسیس این بانک، انجام اصلاحات مالی، ارزی و تجاری در دوره بعد از جنگ جهانی اول بود. ولی بعد از پایان جنگ جهانی دوم، بازسازی کشورهای آسیب دیده از جنگ، هدف اصلی بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه شد. این بانک که بعدها با گروه مؤسسات و شرکت‌های وابسته، نام «بانک جهانی» به خود گرفت، پس از اهداف اولیه، توسعه اقتصادی کشورها را مد نظر قرار داد. به همین منظور، با هدف همساز کردن کشورهای در حال توسعه با بازار جهانی سرمایه‌داری، دو دسته فعالیت شامل اعطای وام‌های سرمایه‌گذاری به کشورهای در حال توسعه عضو و ارائه خدمات تخصصی به این کشورها را در دستور کار خود قرار داد. از دیگر خدمات تخصصی ارائه شده توسط بانک جهانی، می‌توان کمک به ایجاد و تقویت بانک‌ها و مؤسسات مالی و توسعه‌ای اشاره کرد.

عصر طلایی

در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، شاهد شکل‌گیری بانک‌های توسعه‌ای متعددی در جهان هستیم. به همین دلیل، این دوره، عصر طلایی بانک‌های توسعه‌ای نام گرفت، چرا که آنها توانستند منابع بلندمدت هنگفتی را برای تأمین مالی طرح‌های سرمایه‌گذاری و عمدتاً برای کشورهای در حال توسعه، تأمین و تخصیص دهند. از جمله بانک‌های توسعه‌ای آسیایی که در این دوره تأسیس شدند، می‌توان به بانک DBS سنگاپور (۱۹۶۸)، KDB کره جنوبی (۱۹۵۴)، BPMB مالزی (۱۹۷۳)، ICTF تایلند (۱۹۵۹)، DBP (۱۹۵۸)، BAPINDO اندونزی (۱۹۶۰)، JDB ژاپن (۱۹۵۱) و دو بانک اعتبارات صنعتی (۱۹۵۶) و توسعه صنعتی و معدنی (۱۹۵۹) در ایران اشاره کرد. با وجودی که دهه‌های میانی قرن بیستم را می‌توان دوره

● هدایت سرمایه‌گذاری‌ها به سمت اولویت‌های راهبرد توسعه صنعتی یا سیاست‌های صنعتی

ضرورت وجودی بانک‌های توسعه‌ای

پیشینه تاریخی بانک‌ها و مؤسسات مالی و توسعه‌ای به تجربه اروپای غربی و به دوره بعد از انقلاب صنعتی بازمی‌گردد. کشورهای اروپایی جهت صنعتی شدن و رسیدن به سطح کشور پیش‌تاز صنعتی یعنی انگلستان، ناگزیر از اتخاذ روندی سریع بودند. تحقق این امر نیز مستلزم سرمایه‌گذاری‌های هنگفت در زمینه تأسیس شرکت‌های بزرگ و ایجاد امکانات زیربنایی بود. عدم توانایی نظام بانکداری تجاری وقت، ایجاد مؤسسات مالی جدید و گرایش به سوی روش‌های جدید سازمان‌دهی و سرمایه‌گذاری در بانکداری را جهت پاسخگویی به نیازهای روزافزون ایجاد می‌نمود. این امر نه تنها منجر به هدایت پس‌اندازها به بخش‌های صنعتی می‌گردید، بلکه در کنترل بنگاه‌ها و سازمان‌دهی آنها از طریق مدیریت کارآمد، نقش کارایی ایفا می‌نمود. از جمله این بانک‌ها می‌توان به بانک سوسیته ژنرال (Societe General) بلژیک (تأسیس در سال ۱۸۲۲)، مؤسسات مالی کردی فونسیه (Credit Foncier) و کردی موبیلیه (Credit Mobilier) در فرانسه (تأسیس در سال ۱۸۲۵) اشاره نمود که نقش بسزایی در صنعتی شدن این کشورها ایفا کردند. این بانک‌ها و بانک‌های پیرو آنها، همگی نقش برنامه‌ریزان، کارآفرینان، وام‌دهندگان و به نوعی نقش مدیران را بازی نمودند و برخی از نیازهای اقتصادی منطقه اروپا را از راه‌هایی چون تجهیز سرمایه از سایر بانک‌ها و اشخاص و استفاده از آن سرمایه‌ها جهت خرید سهام شرکت‌ها و اعطای وام‌های بلندمدت، تأسیس شرکت‌های جدید به منظور ایجاد امکانات زیربنایی، تجهیز معادن و احداث صنایع و ... تأمین نمودند.

از اوایل قرن بیستم، بانک‌های توسعه‌ای در کشورهای مختلف اروپا با کمک و حمایت دولت‌ها ایجاد شدند. فعالیت آنها عمدتاً تجهیز منابع میان‌مدت و بلندمدت از منابع گوناگون و تخصیص آنها به بخش‌های اقتصادی به ویژه صنعت بود. از این جمله

از نظر فرهنگ لغات و راهنمای قانون بین‌الملل، بانک توسعه‌ای به بانکی اطلاق می‌شود که اقدام به تأمین مالی برای توسعه اقتصادی منطقه‌ای از یک کشور، کل کشور، منطقه‌ای از جهان و یا کل جهان می‌کند. از این منظر، بانک‌های توسعه‌ای مؤسساتی مالی و اعتباری هستند که عمدتاً به تجهیز منابع مالی بلندمدت و کم هزینه اقدام می‌نمایند تا آن را توسط خود، دیگران یا مشترکاً در راستای اهداف برنامه‌های توسعه اقتصادی کشور، به نحو مطلوبی در فعالیت‌های تولیدی سرمایه‌گذاری کنند. وظایف، نقش‌ها و فعالیت‌های بانک‌های توسعه‌ای را اساساً می‌توان در ارتباط با فرآیند توسعه اقتصادی با هدف تسهیل و تسریع روند توسعه اقتصادی و هدایت سرمایه‌گذاری‌ها در امر توسعه تبیین کرد. در راستای این هدف، این مؤسسات به طور کلی انجام دو وظیفه زیر را بر عهده دارند:

۱) وظایف مالی که عمدتاً دلالت بر نقش واسطه‌گری مالی (تجهیز و تخصیص وجوه) دارد. از این منظر، بانک‌های توسعه‌ای نوعی راهبرد معطوف به نهاد بنگاه را مد نظر قرار می‌دهند و علاوه بر تأمین مالی بلندمدت طرح‌های کارآفرینان، ارائه مشاوره‌های تخصصی به آنها را نیز عهده‌دار می‌شوند.

۲) وظایف غیرمالی که شامل کلیه اموری است که مؤسسات عمدتاً به منظور تشویق و توسعه بخش خصوصی به ویژه تقویت کارآفرینان و ارتقای رقابت در بازار بر عهده می‌گیرند. این نوع فعالیت‌ها عمدتاً با عنوان راهبرد معطوف به بازار قابل طرح هستند. از جمله این وظایف توسعه‌ای که به نوعی از وظایف مالی آنها مجزا نیست، می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

● ارزیابی طرح‌های سرمایه‌گذاری از جنبه اقتصادی، فنی، مدیریتی، مالی و حقوقی و نظارت بر اجرای طرح‌های مصوب

● ارائه خدمات مشاوره مدیریتی، اقتصادی، فنی، مالی و حقوقی به مجریان طرح‌ها

● کمک به شکل‌گیری کانون‌های تحقیق و توسعه (R&D) در بنگاه‌ها، از جمله واحدهای تحقیقات بازاریابی

● کمک به اجرای استانداردهای فنی، مالی،

بازاریابی و مدیریت نیروی انسانی

● انجام پژوهش‌های اقتصادی، مالی و فنی در زمینه‌های مرتبط با وظایف و فعالیت‌های مؤسسات مالی و توسعه‌ای

● کمک به ایجاد یا تقویت نهادهای مورد نیاز جهت توسعه بخش خصوصی نظیر بورس و سایر نهادهای بازار سرمایه، مؤسسات بیمه، شرکت‌های خدمات مدیریتی و مهندسان مشاور، شرکت‌های طراحی مهندسی، سندیکاها و غیره

● مشارکت در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های توسعه ملی و منطقه‌ای

شکوفایی بانک‌های توسعه‌ای دانست، اواخر قرن بیستم مصادف با آغاز تحولاتی در ساختار و عملکرد بانکداری توسعه‌ای به حساب می‌آید. تحولات عمده اقتصاد بین‌المللی نیز در اواخر دهه ۱۹۷۰ و اوایل ۱۹۸۰ رخ دادند که شامل حرکت به سوی تجارت جهانی، گرایش به سوی اقتصادهای باز و تجربه تلخ برخی از کشورها در بانکداری توسعه‌ای - به دلیل برقراری فضای جدید اقتصاد بین‌الملل که منجر به بروز تحولاتی در بسیاری از بانک‌های توسعه‌ای گردید - بوده است. از جمله تحولات پدید آمده در بانک‌های توسعه‌ای در اواخر دهه ۱۹۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰ می‌توان به مواردی چون انحلال و ورشکستگی برخی از بانک‌های توسعه‌ای در اثر مشکلات مالی، تغییر ساختار برخی از بانک‌های توسعه‌ای و ادغام آنها در دیگر مؤسسات و تداوم فعالیت برخی از بانک‌های توسعه‌ای با مشکلات ساختاری اشاره کرد.

هدایت‌گر

اما برخی از بانک‌های توسعه‌ای با درک شرایط زمان و اصلاح راهبردها و اتخاذ نقش‌های جدید و معقول، توانستند با موفقیت خود را با مقتضیات جدید تطبیق دهند. در واقع، این بانک‌ها به خوبی دریافته‌اند که وظیفه بانک‌های توسعه‌ای فقط تأمین مالی طرح‌ها نیست، بلکه آنها می‌توانند نقشی هدایت‌گر در پاسخگویی به نیازهای مالی اقتصادهای در حال توسعه پیدا کنند. به موازات، این بانک‌ها دریافته‌اند که تجهیز منابع با اتکای خود (از طریق بازار) و عدم وابستگی به یارانه‌های دولتی، برای بقای آنها حیاتی است. در دو دهه اخیر با کاهش حمایت‌های مالی دولت‌ها و تحولات بازارهای بین‌المللی، بانک‌های

توسعه‌ای دست‌خوش تحولات بنیادینی شده‌اند. اولین تحول، پذیرفتن این نکته است که ایفای نقش توسعه به معنای برخورداری از سودآوری پایین نیست. همچنین این بانک‌ها دریافته‌اند که همواره زمینه‌های مختلف برای سرمایه‌گذاری موجه از نقطه نظر مالی و اقتصادی وجود دارد. این دیدگاه‌ها، بانک‌های توسعه‌ای را بر آن داشت تا ضمن اعطای وام‌های مدت‌دار به عنوان محور اصلی فعالیت، در زمینه‌ها و رشته‌های دیگر نیز وارد شوند. از سوی دیگر، توسعه تکنولوژی‌های نوین و گسترش فن‌آوری‌های اطلاعات - که تجدید ساختار سازمان و استفاده از ابزارهای نوین و تخصص‌های جدید را ضروری نموده است - موجب شد تا بانک‌های توسعه‌ای برای تحرک بیشتر و تطبیق با شرایط جهانی، همواره به این دگرگونی‌ها توجه داشته باشند. در این مسیر، بانک‌هایی که نتوانسته‌اند با تحولات اقتصادی جهان همراه شوند، از میدان به در شده‌اند. گفتنی است، امروزه در جهان بیش از ۵۵۰ بانک توسعه‌ای وجود دارد. این تعداد شامل ۳۰ بانک بین‌المللی و منطقه‌ای و بیش از ۵۰۰ بانک توسعه‌ای در ۱۸۵ کشور جهان می‌باشد. در جدول همراه می‌توان برخی از مهم‌ترین بانک‌های توسعه‌ای منطقه‌ای، اهداف و نوع فعالیت آنها را مشاهده کرد.

تحولات بانک‌های توسعه‌ای

اهم تحولات انجام شده در ساختار بانک‌های توسعه‌ای را می‌توان به صورت ذیل جمع‌بندی نمود:
تحولات مربوط به تخصیص منابع (وام دهی):
 ● افزایش و توسعه خدمات تخصصی مشاوره و مدیریت
 ● کمک به بازسازی شرکت‌ها

● برنامه‌ریزی برای گسترش کارآفرینی
 ● مشارکت مؤثر در توسعه بازارهای سرمایه
 ● کمک به روند خصوصی سازی مؤسسات دولتی
 ● تأکید هرچه بیشتر بر توسعه زیست محیطی
تحولات مربوط به تجهیز منابع:
 □ تأکید هرچه بیشتر بر سوددهی و سلامت عملیات بانک
 □ اتخاذ روش‌های اداره دارایی‌ها و بدهی‌ها و اجرای برنامه‌های کاهش خطرپذیری
 □ استفاده از ابزارهای نوین مهندسی مالی در تجهیز منابع
 □ اتکای هرچه بیشتر بر اعتبارات فراهم شده در بازارهای مالی
 □ مدیریت بانکداری و سپرده‌پذیری
 □ انتشار اوراق قرضه خارجی
 □ اخذ وام‌های کوتاه‌مدت میان‌بلندمدت از مؤسسات خارجی
 □ تأمین مجدد منابع مالی وام‌های اعطا شده
 □ استقراض از بازار بین‌بانکی
 □ انتشار اوراق قرضه داخلی (اوراق مشارکت)
 به عنوان مثال، بانک توسعه صنعتی هندوستان که یکی از مؤسسات توسعه‌ای فعال در آن کشور است، منابع مالی خود را از روش‌های مذکور به خصوص از طریق انتشار اوراق قرضه داخلی بلندمدت (بیش از ۴۵ درصد از کل منابع مالی) تأمین نموده است. همچنین بانک صنعت و معدن در ایران، در سال ۱۳۸۳ بالغ بر دو هزار میلیارد ریال از طریق ابزار اوراق مشارکت تجهیز منابع نمود.

تحولات مربوط به تجدید ساختار سازمانی بانک:
 ● تجهیز منابع مالی (وقتی کمک مالی دولت‌ها به توسعه کاهش می‌یابد، جذب منابع مالی بخش خصوصی و منابع خارجی بیشتر مورد توجه بانک‌های توسعه‌ای قرار می‌گیرد)
 ● تبدیل به واسطه تجاری

● سازمان‌دهی مجدد و ایجاد تنوع در فعالیت‌ها
 ● گسترش نقش در توسعه بخش خصوصی، سیستم‌های مالی و بازارهای سرمایه
 ● حرکت به سمت جذب منابع بخش خصوصی داخلی و خارجی
 ● تأکید بر سودآور بودن فعالیت بانک
 ● حفظ موقعیت رقابتی از طریق
 ● بکارگیری ابزارهای کنترل و مدیریت ریسک
 ● ارزیابی خدمات مشاوره‌ای مدیریت ریسک

نقش دولت

در این میان، انتظارات بانک‌های توسعه‌ای از دولت را می‌توان به شرح زیر خلاصه نمود.
 (۱) اعمال مدیریت کلان اقتصادی و مالی
 (۲) ایجاد هماهنگی بین بنگاه‌های مالی عمده
 (۳) بسترسازی و ایجاد محیطی که عملیات تأمین منابع مالی را میسر می‌سازد از جمله ایجاد مبانی قانونی مستحکم، وضع مقررات احتیاطی و جبرانی، حمایت از حقوق مالکیت و انتقال آن، استاندارد کردن اصول حسابداری، تقویت شرکت‌های حسابرسی، اعلام اطلاعات مالی و شفاف‌سازی و اطلاع‌رسانی به جامعه.

مهم‌ترین اهداف بانک‌های توسعه‌ای بین‌المللی

نام	تأسیس	اهداف	نحوه فعالیت
بانک توسعه بین آمریکایی (LADB)	۱۹۵۹	توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای آمریکای لاتین	ایفای نقش اساسی در انتقال سرمایه از سایر نقاط جهان به آمریکای لاتین و حضور در بازارهای سرمایه و تأمین مشترک هزینه‌های اجرای طرح‌ها با بانک‌های خصوصی منطقه و بانک‌ها و مؤسسات مالی خارج از منطقه
بانک توسعه آسیایی (ADB)	۱۹۶۶	کمک به رشد اقتصادی و همکاری اقتصادی بین ملل آسیایی و ممالک آسیای شرق دور و مشارکت در فرآیند توسعه اقتصادی ملل منطقه	اعطای تسهیلات به طرح‌های توسعه آفرین به خصوص در زمینه‌های ایجاد بانک‌های توسعه‌ای در کشورهای منطقه، فعالیت‌های کشاورزی، کشت و صنعت، نیرو، صنایع، مواد معدنی، حمل و نقل، ارتباطات، تأمین آب و توسعه شهری و بهداشتی
بانک توسعه آفریقایی (AFDB)	۱۹۶۴	یافتن راه‌حلی برای رفع دشواری‌های اقتصادی کشورهای قاره آفریقا	اعطای وام به بانک‌های توسعه کشورهای قاره آفریقا، دولت و سازمان‌های دولتی کشورهای عضو، مشارکت در خرید سهام، صدور ضمانت‌نامه، سرمایه‌گذاری در طرح‌ها در محدوده قاره آفریقا، تجهیز منابع اجرایی طرح‌هایی که مشترکاً در یک کشور یا چند کشور منطقه به اجرا در می‌آید.
صندوق توسعه آفریقایی (AFDF)	۱۹۷۳	کمک به بانک توسعه آفریقایی در دستیابی به اهداف آن	انجام مطالعات و تحقیقات لازم، پیش از سرمایه‌گذاری در طرح‌ها
بانک سرمایه‌گذاری اروپایی (EIB)	۱۹۵۸	متعادل سازی توسعه جامعه اروپایی	اعطای وام و صدور ضمانت‌نامه
صندوق توسعه اروپایی (EDF)	۱۹۵۸	گسترش تجارت و کمک اقتصادی بین کشورهای EEC	اعطای وام و کمک‌های فنی و بلاعوض و تأمین منابع مالی مورد نیاز طرح‌های مورد تأیید در کشورهای که با جامعه اقتصادی اروپا بیشتر در ارتباط هستند
بانک توسعه اسلامی (IDB)	۱۹۷۵	تثویق توسعه اقتصادی و پیشرفت‌های اجتماعی در میان ملل و جوامع اسلامی	مشارکت در سرمایه‌گذاری و اعطای وام و کمک‌های فنی، تأمین وجوه مورد نیاز تجارت خارجی و ارائه شیوه‌اجاره به شرط تملیک در بسیاری از تسهیلات اعطایی

استخراج و تنظیم، ماهنامه «اقتصاد ایران» از گزارشات بین‌المللی.